

2025 оны дүгээр сарын ...-ны өдөр

**ГАЗРЫН ТОСНЫ ТУХАЙ ХУУЛЬД
ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН
ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛ**

Нэг.Хуулийн төсөл боловсруулах болсон үндэслэл, шаардлага

1.1 Хууль зүйн үндэслэл

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Зургадугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт “Монгол Улсын иргэдэд өмчлүүлснээс бусад газар, түүнчлэн газрын хэвлий, түүний баялаг, ой, усны нөөц, ан амьтан төрийн нийтийн өмч мөн, “Байгалийн баялгийг ашиглах төрийн бодлого нь урт хугацааны хөгжлийн бодлогод тулгуурлаж, одоо ба ирээдүй үеийн иргэн бүрд эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг нь баталгаажуулах, газрын хэвлийн баялгийн үр өгөөжийг Үндэсний баялгийн санд төвлөрүүлж тэгш, шударга хүртээхэд чиглэнэ” гэж Арван зургадугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт Монгол Улсын иргэн нь “Эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах, орчны бохирдол, байгалийн тэнцэл алдагдахаас хамгаалуулах эрхтэй” байхаар заасан.

Монгол Улсын Засгийн газраас Үндэсний баялгийн сангийн тухай хуулийг өргөн мэдүүлснийг Улсын Их Хурал хэлэлцэн 2024 оны 04 дүгээр сарын 19-ний өдөр баталсан. Энэхүү хуульд газрын хэвлийн баялгийн үр өгөөжийг төвлөрүүлэх, үр ашигтай хөрөнгө оруулалт хийх, одоо ба ирээдүй үеийн иргэн бүрд тэгш, шударга хуваарилах, хуримтлуулах төрөлжсөн сангаас бүрдэх тогтолцоог Үндэсний баялгийн сан гэж тодорхойлсон.

Түүнчлэн дээрх Үндэсний баялгийн төрөлжсөн сангуудад хатуу ашигт малтмал, цацраг идэвхт ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөр, уул уурхайн олборлолт, ашигт малтмалын боловсруулах салбарын хуулийн этгээдийн төрийн эзэмшилд ногдох ногдол ашгийг хуваарилахтай холбоотой харилцааг зохицуулахаар байна.

Харин газрын хэвлийн баялаг болох газрын тос, байгалийн хийн нөөц ашигласны төлбөрийг улсын төсөв, Үндэсний баялгийн сангийн төрөлжсөн сан, Орон нутгийн хөгжлийн нэгдсэн сан болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийн талбайг харьяалах бүс, аймаг, сумын төсөвт хэрхэн хуваарилах, мөн газрын тос, байгалийн хий олборлох, боловсруулах салбарын төрийн өмчит болон төрийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээд дэх төрийн эзэмшлийн ногдол ашгийг баялгийн санд төвлөрүүлэхтэй холбоотой харилцааг Үндэсний баялгийн сангийн тухай хуульд тусгаагүй байна.

1.2 Практик шаардлага

Байгалийн баялгийг олборлох ашиглах үйл явц нь экологийн тэнцвэрт байдал төдийгүй тухайн бүс нутагт амьдарч буй иргэдийн эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхэд тодорхой хэмжээний сөрөг нөлөө үзүүлдэг тул манай улс Үндсэн хуулийн Арван зургадугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт “эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах, орчны бохирдол, байгалийн тэнцэл алдагдахаас хамгаалуулах эрхтэй,” хэмээн

тусгаж, энэхүү иргэдийн эрхийг баталгаажуулж өгсөн.

Энэхүү эрх нь “эрүүл орчинд амьдрах эрх”, “аюулгүй орчинд амьдрах эрх”, “орчны бохирдлоос хамгаалуулах эрх”, “байгалийн тэнцэл алдагдахаас хамгаалуулах эрх” гэсэн дөрвөн эрхийг багтаасан цогц ойлголт төдийгүй эрүүл, аюулгүй орчин нь дан ганц хүн бус, бусад амьд амьтан, ургамалд ч хамаарах өргөн хүрээтэй ойлголт төдийгүй хүмүүс өдөр тутмын амьдралдаа амь бие, эрүүл мэндийн хувьд аливаа сөрөг нөлөөлөлд өртөхгүй байх, түүнээс ангид байх тухай ойлголтыг агуулдаг.

Мөн олон улсын байгууллагын судалгааны дүгнэлт зөвлөмжүүдэд ч уул уурхайн олборлолтын бүс нутагт амьдарч буй иргэдийн эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг хамгаалах, бэхжүүлэхэд хөрөнгө хуваарилах ёстойг харуулдаг. Тухайлбал, Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Хүүхдийн сангаас санаачлан 2017 оны 4 дүгээр сард “Уул уурхайгаас үүдсэн шилжилт хөдөлгөөн, хүүхдэд үзүүлэх нөлөөлөл” сэдвээр судалгаа хийж, зөвлөмж гаргасан байна. Тус зөвлөмжид “...Уул уурхайн үйл ажиллагаа нь алслагдсан хөдөө орон нутагт хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих, зам тээвэр, ус ба цахилгаан зэрэг дэд бүтцийг хөгжүүлэх, уул уурхайн ашиг орлого, татварын орлогыг дахин хуваарилах замаар улсын төсвийн хуваарилалт болон хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэх, уул уурхайн компаниуд нийгмийн хариуцлагын төслүүд хэрэгжүүлэх зэрэг олон эерэг үр нөлөөг орон нутагт авчрах боломжтой. Гэвч уул уурхайн үйл ажиллагаа нь нүүлгэн шилжүүлэлт, соёлын өөрчлөлтүүд, замын хөдөлгөөний ачаалал, тоосжилт, дуу чимээний бохирдол үүсгэх зэргээр иргэдийн аж амьдрал, эрүүл мэнд, аюулгүй орчинд амьдрах эрхэд нь сөргөөр нөлөөлдөг. Түүнчлэн тухайн орон нутгийн хүн амын өсөлтөөс үүдэн нийгмийн дэд бүтэц болон нийгмийн үйлчилгээнд нэмэлт ачаалал үүсэх зэрэг сөрөг үр дагавар үүсгэх боломжтой” талаар дурджээ.

Дээрх зөвлөмжид уул уурхайн салбар нь байгаль орчныг бохирдуулах, тухайн бүс нутгийн иргэдийн эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг хөндөх, уламжлалт нүүдлийн аж ахуйн суурь болох бэлчээрийн газаргүй болох, мал, амьтны оршин байх нөхцөлийг дордуулах зэрэг асуудалтулгардаг тул анхаарах шаардлагатайг харуулж байна.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 19 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Төрөөс хүний эрх, эрх чөлөөг хангахуйц эдийн засаг, нийгэм, хууль зүйн болон бусад баталгааг бүрдүүлэх, хүний эрх, эрх чөлөөг зөрчихтэй тэмцэх, хөндөгдсөн эрхийг сэргээн эдлүүлэх үүргийг иргэнийхээ өмнө хариуцна” гэж заасан байдаг.

Мөн иргэний болон улс төрийн эрх буюу шүүхийн албадлагаар сэргээх боломжтой хүний үндсэн эрхийг негатив эрх, харин төрийн зүгээс тухайн эрхийг эдлэх эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх замаар хэрэгжилтийг нь хангах эрхэд эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрхийг хамааруулдаг. Тэгвэл Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Зургадугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт “эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг баталгаажуулах” хэмээн тусгасан нь энэхүү эрх нь өөрөө хэрэгжих шинжгүй эрх бөгөөд одоо ба ирээдүй үеийн иргэн бүрт эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг баталгаажуулахын тулд төрөөс эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх учиртай.

Яагаад гэвэл, олон улсад байгалийн баялгийн олборлолт явагдаж буй бүс нутгийн иргэд, байгаль орчин, нийгэмд үзүүлж буй сөрөг нөлөөллийг хамгийн бага байлгах, тэдний амьжиргааг дэмжих, байгаль орчныг хамгаалах, нөхөн сэргээхтэй

холбогдсон асуудлыг илүү анхаарах бодлого хэрэгжүүлдэг бөгөөд тус бүс нутагт чиглэсэн арга хэмжээг тусгайлан авч хэрэгжүүлдэг.

Тодруулбал, байгалийн баялгийн нөөцийг ашигласны үндсэн дээр бий болох орлого, түүний үр өгөөжийг одоо ба ирээдүй үеийн иргэн бүрт олгохоос гадна уул уурхайн үйл ажиллагаанаас төвлөрүүлсэн орлогын тодорхой хувийг олборлолтын сөрөг нөлөөлөлд өртөж буй тухайн бүс нутагт нь хуваарилах байдлаар шударга ёсны зарчмыг хангах хэрэгцээ шаардлага бий болоод байна.

Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 он үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн бүсчилсэн хөгжлийн бодлогод “Бүс нутагт амьдрахад таатай нөхцөлийг бий болгох, хот, хөдөөгийн тэнцвэрийг хангах бүсчилсэн хөгжлийн бодлогыг хэрэгжүүлж, иргэдэд таатай, эрүүл, аюулгүй, байгаль орчинд ээлтэй дэд бүтэц бүхий хотуудыг хөгжүүлнэ” гэж заасан.

Бүсчилсэн хөгжлийн бодлогыг хэрэгжүүлэхэд газрын хэвлийн баялгийн үр өгөөжийг тухайн бүс, орон нутагт хуваарилах байдлаар бүс, орон нутгийн хөгжлийн тэнцвэртэй байдлыг хангах, бүс нутгийн чанартай болон бүсийн хэлэлцээрээр тохиролцсон тэргүүлэх ач холбогдол бүхий хөгжлийн төсөл, арга хэмжээг санхүүжүүлэх байдлаар тухайн бүс, орон нутгийн эдийн засгийн чадавхыг дээшлүүлж, цаашлаад бие даан хөгжих боломжийг бүрдүүлж, үйл ажиллагааг тогтворжуулах, энэ чиглэлээр эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх шаардлагатай байна.

Дээрх хууль зүйн болон практик хэрэгцээ шаардлагыг үндэслэн газрын хэвлийн баялаг болох газрын тос, байгалийн хийн нөөц ашигласны төлбөрийг улсын төсөв, Үндэсний баялгийн төрөлжсөн сангууд, Орон нутгийн хөгжлийн нэгдсэн сан, газрын тосны ашиглалтын нөлөөлөлд өртөж буй тухайн бүс, аймаг, сумдын төсөвт хуваарилах, мөн газрын тос, байгалийн хий олборлох, боловсруулах салбарын төрийн өмчит болон төрийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээд дэх төрийн эзэмшлийн хувьд ногдох ногдол ашгийг Үндэсний баялгийн санд төвлөрүүлэх энэ төрлийн харилцааг зохицуулахаар Газрын тосны тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг боловсрууллаа.

Хоёр.Хууль тогтоомжийн зорилго, ерөнхий бүтэц, зохицуулах харилцаа, хамрах хүрээ:

Газрын тосны тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл хоёр зүйлтэй байхаар боловсруулна.

Хуулийн төслийн 1 дүгээр зүйлд дараах зохицуулалтыг тусгана. Үүнд:

Газрын тос, байгалийн хийн нөөц ашигласны төлбөрийг хуваарилахдаа улсын төсөв, Үндэсний баялгийн төрөлжсөн сан, Орон нутгийн хөгжлийн нэгдсэн сан, Бүсийн хөгжлийн сан, аймаг, сумын орон нутгийн төсөвт тэгш, хүртээмжгэй хуваарилах зохицуулалтыг тусгасан.

Хуулийн төслийн 2 дугаар зүйлд уг өөрчлөлтийг дагаж мөрдөх журмын зохицуулалтыг тусгана.

Гурав.Хуулийн төсөл батлагдсаны дараа үүсэж болох эдийн засаг, нийгэм, хууль зүйн үр дагавар:

Газрын хэвлийн баялаг болох газрын тос, байгалийн хийн нөөц ашигласны төлбөрийн тодорхой хувийг Үндэсний баялгийн төрөлжсөн сан, улс, орон нутгийн төсөв, Орон нутгийн хөгжлийн нэгдсэн болон Бүсийн хөгжлийн сангуудад хуваарилах эрх зүйн орчин бүрдэнэ.

Газрын тос, байгалийн хий олборлох, боловсруулах салбарын төрийн өмчит болон төрийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээд дэх төрийн эзэмшлийн ногдох ногдол ашгийг Үндэсний баялгийн санд төвлөрүүлнэ.

Газрын хэвлийн баялаг газрын тос, байгалийн хийг олборлох, ашиглах явцад сөрөг нөлөөлөлд өртөж буй тухайн бүс, орон нутгийн хүн амын эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг хангах нөхцөл сайжирна.

Дөрөв.Хуулийн төсөл нь Монгол Улсын Үндсэн хууль, Монгол Улсын олон улсын гэрээ болон бусад хуультай хэрхэн уялдах, хуулийг хэрэгжүүлэхэд шинээр боловсруулах, шинэчлэн найруулах, нэмэлт, өөрчлөлт оруулах, хүчингүй болсонд тооцох тухай хууль тогтоомжийн тухай санал:

Энэ хуулийн төсөл нь Монгол Улсын Үндсэн хууль, Монгол Улсын нэгдэн орсон Олон улсын гэрээ, конвенц болон бусад хууль тогтоомжид нийцсэн бөгөөд байгалийн баялгийг ашиглах төрийн бодлого нь урт хугацааны хөгжлийн бодлогод тулгуурлаж, одоо ба ирээдүй үеийн иргэн бүрд газрын хэвлийн баялгийн үр өгөөжийг тэгш, шударгаар хүртээх асуудал илүү боловсронгуй болгоно.

Хуулийн төсөлтэй холбогдуулан Төсвийн тухай хууль, Үндэсний баялгийн сангийн тухай хууль, Татварын ерөнхий хууль, Бүсчилсэн хөгжлийн удирдлага зохицуулалтын тухай хуулиудад тус тус нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг боловсруулна.